

BUTLLETÍ

DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

CLUB ALPÍ CATALÀ
CLUB D'ESQUÍ DE CATALUNYA

SUMARI: *Els Catalans a l'Expedició de la Romana*, per PAU VILA. — *L'Escultura visigòtica*, per F. DURAN I CANYA-

MERES. — *Els Jutges d'Arborea*, per FRANCESC CAULA. — *Crònica*. — *Bibliografia*. — *Noticiari*.

UN EPISODI DE LES GUERRES

NAPOLEÒNIQUES AL NORD D'EUROPA

ELS CATALANS A L'EXPEDICIÓ DE LA ROMANA (1)

NAPOLEÓ, en el curs dels seus triomfs abassegadors sobre els estats del centre d'Europa aliats d'Anglaterra, havia junyit Espanya, pel tractat del 1805, al seu arbitri. La desastrosa derrota de l'esquadra hispano-francesa a Trafalgar pels anglesos, li féu veure que davant el poderiu marítim britànic calia atacar la seva rival des de terra imposibilitant-li d'anar fins al cor de Rússia.

Carles IV seguia dòcil la voluntat imperial; Godoy tingué algun gest d'independència, puix a vegades, com a governant, sentia la vergonya que les forces i l'economia espanyoles restessin a l'arbitri de Napoleó (proclama del 5 de novembre del 1806), però a la fi s'ajupí a la voluntat napoleònica, per vanitat personal, quan l'Emperador, maquiavèlicament, amb el projecte de conquesta franco-hispànica de Portugal —que no era més que un pretext per a invadir la Península l'any 1808— li oferia pel tractat secret de Fontainebleau l'Algarbe i l'Alentejo, com a reialme.

La proclama susdita fou coneguda a Barcelona el dia 20 d'octubre del 1806; uns dies després la publicava el "Diario de Barcelona". Fou molt comentada a la ciutat perquè tractava amb termes peremptoris i patriòtics de l'organització d'un exèrcit extraordinari sense deixar entendre contra quina nació s'adreçava. En les tertúlies barcelonines no faltaren parers que es tractava de coaligar-se amb Prússia i Rússia, bo i fent les paus amb Anglaterra per anar contra França. La proclama del

(1) Una investigació per documentar-nos a fi d'escriure, en col·laboració amb els amics Joan Amades i Josep Colomines, el llibre "Els Soldats i altres papers de rengles", ens féu conèixer detalls d'aquest episodi que haguérem d'abreujar en el subcapítol corresponent d'aquella obra. Ens ha semblat interessant donar d'aquest episodi una descripció més completa, per a la qual cosa hem demanat autorització a l'Editorial Orbis, que no sols ens l'ha concedit, sinó que ens ha autoritzat per a reproduir alguns gravats pertinents.

Príncep de la Pau erà una crida al poble i a les autoritats per a un alistament guerrer. Aquest document és un veritable full de reclutament pel to afalagador del text. Es fa una crida als homes "para que sirvan y defiendan a su patria todo el tiempo que duren las urgencias actuales, volviendo después llenos de gloria y con mejor suerte al descanso entre su familia"...

Pere Caro Sureda, marquès de la Romana

"Venid, pues, amados compatriotas; venid a jurar las banderas del más benéfico de los Soberanos; venid, yo os cubriré con el manto de la gratitud, cumpliéndooos cuanto desde ahora os ofrezco, si el Dios de la victoria nos concede una paz tan feliz y duradera cual todos le rogamus".

La proclama arribà a mans de les autoritats amb una circular en la qual s'instava el reclutament ràpid, puix calia armar aquesta nova tropa en el terme d'un mes. L'Ajuntament barceloní, com els altres de Catalunya, passaren fatics per a pagar la recluta dels homes que se'ls assenyalaven, car la situació econòmica era molt crítica. Ultra unes males collites repetides, les activitats

industrials s'havien gairebé paralitzat per diverses causes. De primer antuvi aquestes activitats quedaren afectades pel tractar comercial amb França del 22 d'octubre del 1803, degut als avantatges que donava als gèneres obrats a la República veïna; després ho foren pel contrabàndol introductor d'articles anglesos (el qual hagué d'ésser reprovat en una pastoral pel Bisbe de Barcelona l'any 1805) i darrerament per la interrupció del comerç amb Amèrica a causa dels atacs dels vaixells britànics a les naus catalanes. La gent s'havia empobrit i les corporacions públiques no sabien com cercar arbitris sense gravar directament el poble. L'Ajuntament discutí molt per trobar recursos sense portar recàrrecs als ciutadans i entre altres propostes tan ben intencionades com puerils hi hagué la de subhastar la pell dels animals morts, la de vendre el bronze d'una campana del rellotge de la Ciutat i la de fer donar dues funcions benèfiques a l'empresari del teatre. Calgué, però, posar un impost sobre el preu de les carns.

La proclama de Godoy havia inquietat la gent amb la seva ambigüïtat, havia atribolat les corporacions públiques i havia indignat Napoleó,

el qual veia convertir-se inesperadament en enemic l'aliat que tenia al seu darrera.

Aquest, aleshores, projectà, irat, però arterós, una manera d'afeblir aquest possible enemic bo i fent-lo col·laborar amb un cos d'exèrcit a les seves operacions del centre d'Europa. Prengué peu, per aconseguir-ho, de les excuses donades per Carles IV amb motiu de la proclama alar-madora, i s'atregué a Godoy amb la promesa del projectat reialme lusitano-me-ridional.

Ultra el pas de les tropes franceses per la Península cap a Portugal, exigí la tramesa de 15.000 homes vers el nord d'A-le-m-a-n-y-a, els quals, incorporats a la "Grande Armée", havien de formar part de l'exèrcit d'observació que defensava les desembocadures dels rius ale-manys.

Cavalleria lleugera del 1807, segons un full popular, que anava amb l'expedició de la Romana.

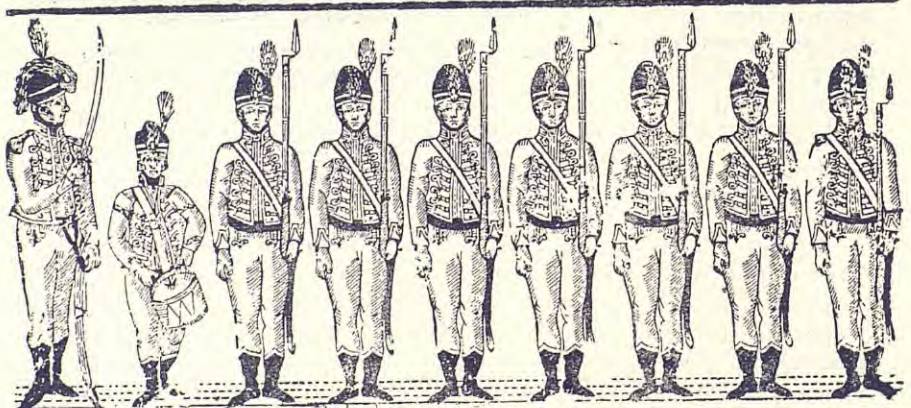
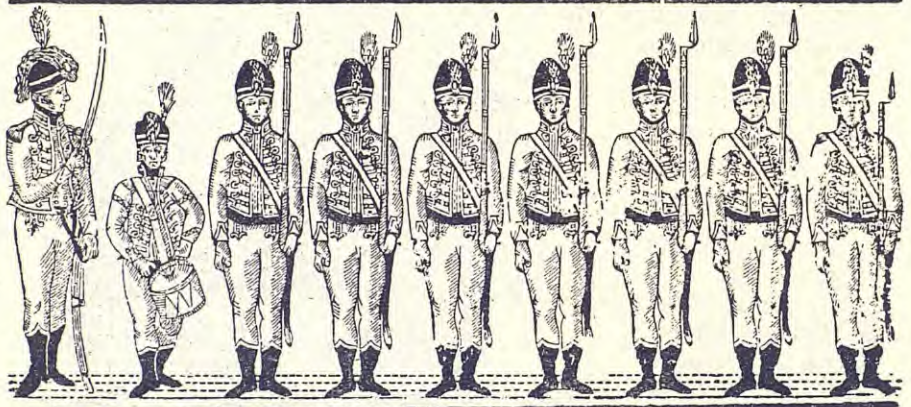
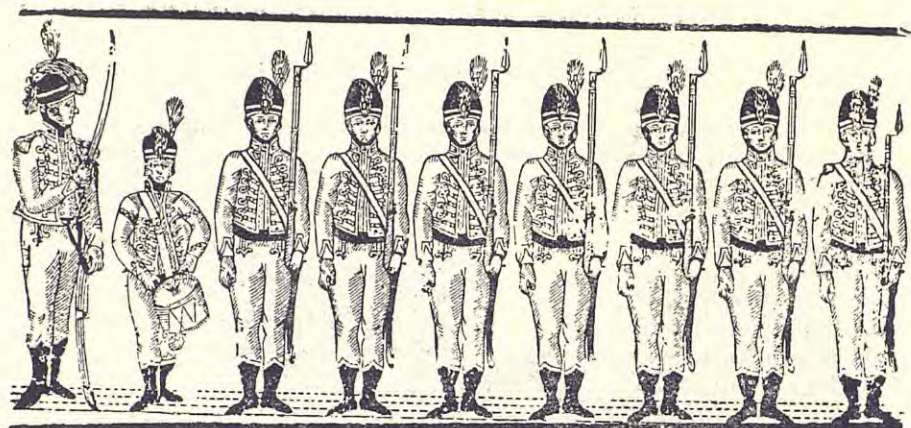
L'expedició, formada de tropes d'infanteria, cavalleria i artilleria, fou confiada al general Pere Caro Sureda, marquès de la Romana, mallorquí de naixement, però educat a França; home que posseïa una gran cultura matemàtica i humanista.

Aquesta empresa militar, organitzada amb molta rapidesa, es pre-para en gran part a Barcelona.

Ultra haver-s'hi incorporat forces que estigueren ací de guarnició o que s'hi trobaven encara, es construí el tren de siti a les nostres Drassanes, i d'ací partí un complement de l'expedició. Entre els seus homes hi havia un bon nombre de catalans; si més no els 1.300 individus del primer batalló de voluntaris de Catalunya i els 1.240 del segon batalló de voluntaris de Barcelona.

Amb motiu de l'organització d'aquesta força els imatgers barcelonins de l'època degueren publicar alguns fulls de soldats que representaven les tropes del Marquès de la Romana, dels quals fulls creiem poder-ne asenyalar tres mostres, de què donem un gravat de cada

Soldats del regiment de Catalunya, 1806, que formaven part de l'expedició de la Romana.
(Full popular dels editors Pere i Josep Simó)

una, i que tenim catalogades amb els nùms. 34, 44 i 57 en el llibre de "Els Soldats", del qual ja hem parlat en la nota primera.

El cos expedicionari total es componia de tropes de tres procedències distintes. Una part de les forces expedicionàries sortí d'Etrúria (Itàlia), on es trobaven de guarnició al servei de la filla de Carles IV. Entre altres cossos les formaven el batalló de Catalunya i els regiments d'Algarbe i Villaviciosa, sortits el 1806 de Barcelona. Els efectius d'Etrúria es dirigiren a través d'Itàlia cap a Innsbruck, i d'ací a Hannover i més tard a Hamburg per Munic i Nuremberg. La resta dels expedicionaris sortiren de la Península pels dos extrems del Pirineu; les tropes de l'interior per Burdeos i les de Catalunya per Perpinyà, unes i altres es trobaven a Lió i Magúncia d'on feren cap a Hamburg. En aquesta vila hanseàtica passaren l'hivern junt amb la divisió d'Etrúria, una part de la qual havia ja combatut ardidament en les files napoleòniques quan el siti d' Straslund, plaça forta dels suecs a la Pomerània.

Sapadors de les forces expedicionàries del marquès de la Romana, segons un full de rengle

L'entrada d'aquesta gent a les terres boirosses i fredes de les costes de les mars nòrdiques, en ple hivern, sobretot per a les tropes habituades a la suavitat hivernenca del clima mediterrani havia de constituir un veritable descentrament, que, agreujat per la ignorància de l'idioma, la diferència de costums i trobar-se encara com encastats dintre un exèrcit estranger ocupador ell mateix de terres que li eren estranyes, havia de traduir-se en un isolament feréstec. Thiers, en la seva "Histoire du Consolat et de l'Empire" descriu el contrast d'aquesta gent amb l'ambient que els rodejava en aquestes terres:

"Els espanyols eren soldats ben plantats, bruns, eixuts de carns, que tremolaven de fred a les platges tristes i glaçades de l'oceà septentrional. Amb un seguici de moltes dones, de criatures, de cavalls,

de muls i d'ases carregats de bagatges, força mal vestits, però d'una manera original, eixerits, animats, cridaires, sense entendre gaires maniobres i esmerçant una part del temps a dansar al so de la guitarra

amb les dones que els acompanyaven, atreien la curiositat astorada dels seriosos habitants d'Hamburg..." (1).

A Hamburg hi havia un dibuixant anònim, que pels seus croquis és conegut amb el nom del "Burgès d'Hamburg", el qual representava els tipus de les tropes que passaven per la ciutat hanseàtica, que era aleshores una veritable cruïlla de pas o d'estada dels exèrcits. L'home no deixà d'apuntar al seu àlbum les nostres tropes, alguns soldats de les quals hom pot veure en un dels fulls que reproduïm, en certa manera, com una il·lustració de la descripció de Thiers.

Un català, Carles de Gimbernà, fill del nostre metge setcentista Antoni, polí-

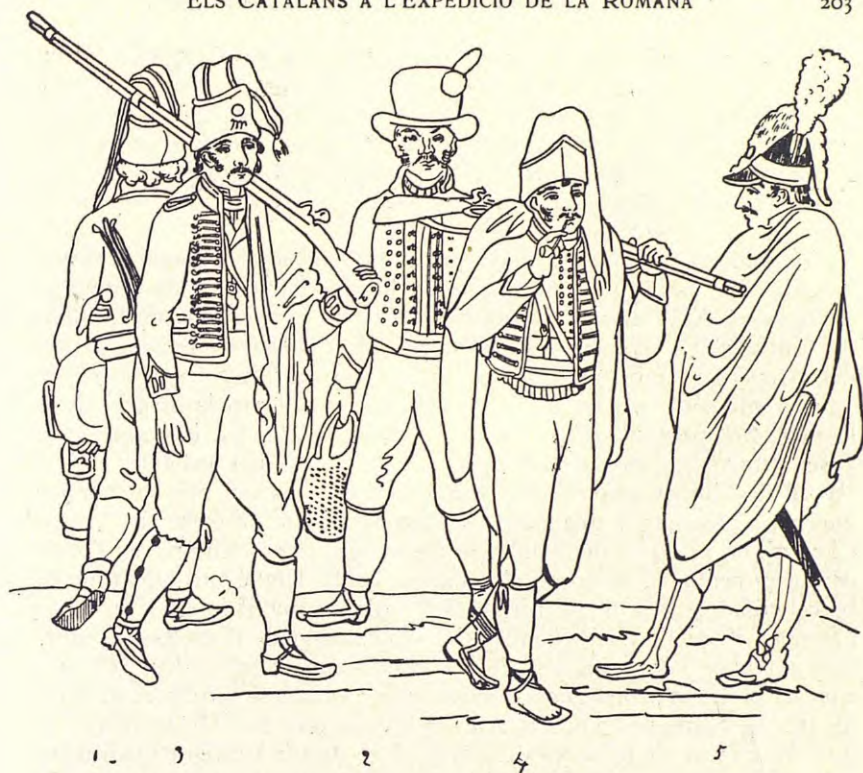
Impr. Polyautographica per C. Gimbernà.

Portada litografiada del llibre publicat per Carles Gimbernà per a servir a l'expedició de la Romana

graf entès en arts i ciències que es trobava a Baviera en missió oficial, es donà compte del isolament en què anaven a trobar-se aquelles tropes i escriví per a elles el "Manual del Soldado Español en Alemania", imprès a Munic l'any 1807, i un diccionari espanyol-alemany. El manual té la particularitat d'ésser il·lustrat amb quatre làmines litografiades, unes dibuixades pel propi Gimbernà, com es pot veure per la que reproduïm, i les altres pel mateix Senefelder, l'inventor d'aquella nova art gràfica del qual el nostre autor havia après la tècnica rescent. La làmina reproduïda, que va com a frontispici

(1) Obra esmentada, vol. VIII, llibre XXVIII, citada per Boppe.

Reg: de Barcelone « Barbier & Domestique: 9 Soldats de Catalogne »

Soldats de l'exèrcit del marquès de la Romana,
segons una làmina colorida del « Burgès d'Hamburg »

del llibre, representa els tipus de soldats de la divisió d'Etrúria dibuixats per Gimbernat quan els veié a Munic, i no, com diu Torres Amat, "tres soldats alemanys en conversa amb un soldat francès bo i admirant el bon aspecte marcial d'un soldat espanyol, amb gest de dir el francès als alemanys el que es llegeix sobre la vinyeta".

Tornant a les tropes de la Romana, eixivernades a Hamburg, direm que incorporades el mes de març del 1808 a l'exèrcit del general Bernadotte foren destinades a Dinamarca i distribuïdes per la península de Jutlàndia i les illes veïnes per tal de defensar els ports i les costes de l'esquadra anglesa que senyorejaven els estrets. Alhora que els cosos de l'expedició s'anaven situant en els acantonaments danesos, a Espanya les tropes franceses s'apoderaven de les places fortes amb engany i per sorpresa, mentre la família reial, desavinguda, es lliurava a Napoleó. Lluny de la terra, sense notícies, aquells homes es sentien neguitosos; pressentien la tragèdia. Napoleó tem llur revolta i ordena

en lletres signades per ell mateix que siguin vigilades aquelles forces i que se'ls entretingui i esporgui la correspondència. Veus aquí una mostra d'aquestes disposicions amb els mots textuais de l'emperador, adreçats al Director General de Correus: "Preneu mesures per a això; em fareu saber el que haureu fet. Cal retardar d'uns vint dies la trama de aquestes lletres, i feu-les revisar curosament per separar-ne totes les mal intencionades" (1).

La mesura inquisitiva imperial resulta ineficaç. Segons Clonard, la mare d'un assistent de cert oficial del regiment primer de Catalunya envià des d'Alcoi al seu fill notícies tretes de la proclama de la Junta de València. De moment l'oficialitat tem que la lletra sigui un parany dels francesos, puix que està escrita en mal castellà; després es convenen que són reals les noves de l'aixecament contra la invasió napoleònica. Mentrestant, se'ls fa jurar fidelitat a Napoleó i al seu germà Josep Bonaparte, nou rei d'Espanya (2). Els soldats catalans amb el record de l'última guerra amb França, foren dels qui més es commogueren. Calia, però, aparentar acatament per a preparar la fugida. Clonard, bo i parlant del batalló de Barcelona, diu: "En arribar l'ordre de jurar per a rei a Josep Bonaparte, no hi hagué qui aguantés els barcelonins; surten de la formació i van per apoderar-se d'un barco i escapar d'aquella terra enemiga. El seu comandant Borrellàs els atura amb súpliques i fermesa, els ofereix solemniament salvar-los. Sols amb aquesta promesa aconsegueix formar-los en batalla, i formats així feren les tres descàrregues d'ordenança i la música tocà la "Melancolia" (3), que era un aire de les tropes catalanes usat des de l'antigor quan algun dels seus companys era ajusticiat. Foren els mateixos soldats els qui amb tota cautela disposaren que fos interpretada aquella melodia" (4).

Els soldats del batalló de Catalunya, en tractes amb els anglesos de les xalupes que resseguien la costa, prepararen la fugida de l'illa Fionia, on es trobaven. El Marquès de la Romana, bo i fent creure als francesos i danesos que reprovava la conducta de les seves tropes i que hi posaria aturador, aconsegueix abandonar aquelles terres i tornar a la Península amb dos regiments d'infanteria (Zamora i Princesa), dos de cavalleria (Rei i Villaviciosa), els dos batallons catalans i la companyia de sapadors, que representaven la meitat de les forces del seu comandament. La retirada, reeixida gràcies al doble joc d'aquell general mallorquí i a l'estratègia amb què combinà l'embarcament en combinació amb l'esquadra anglesa, pel gest heroic que representa fou dramatitzada per Prósper Merimée en el seu "Theatre de Clara Gazul" amb el títol "Les espagnols de Danemarck".

Per cert que l'empresonament del regiment d'Algarve dóna lloc a

(1) Correspondance de Napoleon I, núm. 13. 742, vol. XVI, segons Boppe.

(2) "Historia orgánica de las armas de Infantería y caballería españolas", vol. XV, pàgines 266-270.

(3) Respecte a aquesta tocada, malgrat les averiguacions que hem fet entre els nostres musicòlegs, no hem pogut saber quina música fos.

(4) Clonard. Obra esmentada, vol. XI, pàgs. 17 i 18.

un incident dramàtic que lliga aquesta odissea llunyana amb la Guerra gran o del Rosselló (1793-1795). Formava part de l'oficialitat el capità Antoni Costa, que l'any 1793 amb altres veïns de Sant Llorenç dels Cerdans (Vallespir) s'oferí a Carles IV per lluitar contra la Revolució Francesa. Costa féu tota la guerra comandant una companyia d'emigrats; feta la pau fou incorporat, a petició pròpia, a l'exèrcit espanyol. Antoni Costa es trobava disposant l'embarcament del cos per a la retirada quan fou sorprès pel general Bernardotte amb tropes franceses. Costa tractava d'obtenir una capitulació; Bernardotte irat vol fusellar els oficials i delmar els soldats. Aquell paisà rossellonenc esdevingut militar espanyol s'avança i li diu: "L'únic culpable sóc jo; els soldats no han fet més que obeir-me". I dirigint-se als oficials els digué en veu alta: —Us he enganyat! i tot seguit s'engegà un tret al cap i quedà mort a l'acte, escena que impressionà tots els qui la presenciaren. Costa havia recordat el seu passat i no volgué caure en mans dels francesos, però també volgué eximir de tota responsabilitat els seus companys d'armes.

Les aventures dramàtiques del cos expedicionari de la Romana s'allargaren en una veritable odissea. Aquest general, amb una part dels cossos que manava, pogueren retornar a la Península a prendre part en la lluita contra les tropes napoleòniques invasores. Per terres de Galícia i Lleó, malgrat llur ardiment, tingueren la dissort d'ésser derrotades i desfetes. Les que no pogueren escapar de Dinamarca foren internades a França amb l'intent de disseminar-les i incorporar-les després a altres forces; els més dels soldats, però, resistiren a aquesta assimilació, i mantinguts presoners a la llarga restaren delmats.

PAU VILA

L'ESCLUTURA VISIGÒTICA

SÓN nombrosos els fragments conservats decorats amb relleus linials o fitòfics i reconeguts com obrats a Espanya o al sud de França el temps en què en aquests països dominaren els visigots (segle v a principis del viii). Hi ha capitells al Museu d'Arqueologia de Barcelona (el que fins ara havia servit de pica d'aigua beneïda a l'església de Sant Just i Pastor, on estava emplaçat a la dreta de la porta principal); a Sant Miquel de Terrassa; al Museu Balaguer, de Vilanova i la Geltrú (trobat a la partida d'Adarró de la mateixa població), etc. Al Museu Diocesà de Tarragona es conserva un fust de columna i un altre al Provincial de la mateixa ciutat; a Toledo i a Itàlica s'han trobat nombroses columnetes. A Xàtiva hi ha uns fragments catalogats fins ara com a finestres calades, els quals, al meu entendre, són fragments d'un altar. En les excavacions efectuades aquests darrers anys a Tarragona,

prop de la fàbrica de tabacs, es va descobrir una creu de pedra del país. A l'església de Sant Pere de les Puelles de Barcelona hi ha dues pedres, cada una de les quals té una creu rellevada. A la capella de Nostra Dona del Camí, de la Garriga, hi ha una pedra, a la part posterior de la qual hi ha rellevada una palmeta. A Mèrida s'han descobert moltes pilastres decorades amb relleus, nínxols i fragments de cancell, etc.

L'únic fragment decorat amb animals que, avui per avui, podem donar com a visigod és un tauler de Mèrida, en el qual es veuen ocells.

A la catedral d'Oviedo hi ha el sepulcre d'un tal Itaci, el qual, segons la inscripció que presenta aquell sepulcre, era un noi de pocs anys; però les dimensions del repetit sepulcre són pròpies per a una persona major. Aquest sepulcre va enganxat a la paret i sols té decorat l'ampit, la part de sota i els caps. Al xamfrà entre la part anterior i la de sota hi ha la inscripció, la qual, segons Hübner, és del segle ix. La part anterior està decorada amb una rica serpentina amb les volutes acabades en trifolis, serpentina que és semblant a la del fragment de "pluteus" de Saragossa, publicat per Gómez Moreno (1), i al del Museu Arqueològic Nacional de Madrid, trobat també a Saragossa al subsòl de la plaça del Pilar, si bé el fullatge d'aquests dos fragments és més espinós. Al cap del sepulcre d'Itaci hi ha un crismon, amb l'alfa i l'omega, rodejat amb una corona i amb un gerro a cada banda, del qual surt una planta que dos coloms piquen. La serpentina de l'ampit està inclosa entre dues sogues. La forma general s'assembla, segons Carriazo (2), a la d'un sarcòfag de Sant Apolinar *in classe* de Ravena, que és dels anys 677-688, i a la d'un altre de Burdeus.

Ja havem dit que quant a la inscripció, Hübner creu que és del segle ix. En l'art copte i en l'italià ja tenim exemples de serpentine, si bé no tan rics de fullam com en el sepulcre d'Itaci i en el fragment de pluteus de Saragossa, però en alguns fragments coptes ja apareixen creus o bé decoració fitòfica, i fins zoòfica als alvèols. En un fragment del Museu del Caire (3), en els alvèols es veuen raïms i magranes. A l'església copta d'Aknàs, als alvèols hi ha serpentine amb magranes, flors de lotus, lleons, antílops, xacals, porcs senglars, llebres i coloms (4). En l'art italià veiem les serpentine al cibori de Cividale (5). Però, en canvi, veiem aquest tema en l'art posterior a la reconquesta: als fragments de "pluteus" de Saragossa, en un fragment del Museu d'Orense, procedent de Liño, i a Escalada. En aquests dos darrers els alvèols inclouen figures de colom picant un raïm. En el procedent de Liño la serpentina va inclosa entre dues sogues, element molt comú en la decoració visigoda, el mateix que en el sepulcre d'Itaci. En quant als coloms, abeurant-se en un gerro del qual surt una planta, si bé provenen dels primitius sarcòfacs, els veiem també a Escalada (any

(1) *Iglesias Mozárabes españolas*, lám. X.

(2) *Archivo español de Arte y Arqueología*, 1925, pàg. 197.

(3) V. figura en: Gayet: *L'Art Copte*, Paris, 1902, pàg. 84.

(4) V. figures en Gayet, pp. 87, 102 i 218.

(5) V. figura en Venturi: *Storia dell'arte italiana*, vol. II, Hoepli-Milà, fig. 88.

900) i en una pedra rellevada del Museu de Narbona atribuïda pels arqueòlegs francesos als segles VIII o IX (1). I és bo de recordar que aquella ciutat ja fou reconquerida dels alarbs per Pepí el Breu el 759.

De tot això deduïm que no hi ha cap element al sepulcre d'Itaci que autoritzi a tenir-lo per visigod i queda sols la seva semblança amb els sarcòfacs de Sant Apolinar *in classe* de Ràvena i de Burdeus, que pugui contradir la dada caracteritzada per la inscripció en el segle IX, i això podria ésser una reminiscència, com ho són en el mateix sepulcre els coloms abeurant-se en vasos, i les cordes.

Anem ara als fragments reputats de visigòtics i que tenen representacions de la figura humana.

Al Vernet hi ha una pilastra en la qual hi ha representada una barroera figura humana i que Pijoan ha dat a conèixer com a visigòtica. La cosa que pot induir a classificar aquesta pilastra com a tal és la columneta que hi figura rellevada, motiu que es veu a les pilastres de la cisterna del conventual de Mèrida (2). En aquesta pilastra es pot veure un probable origen de la corda com a element decoratiu, en la representació, que s'hi veu, d'un fust de columna en espiral.

Hi ha un conjunt de sarcòfacs amb figures humanes rellevades que Kingsley Porter (3) dona com a visigods. Un d'ells és el de Briviesca, avui al Museu de Burgos, està decorat amb figures humanes de proporcions amples, o sigui d'amplada més llarga que la de les proporcions normals del cos humà, arbres, una palmera, una escala (la de Jacob?) i un crismon, un altre de Poza de la sal, avui guardat al mateix museu que l'anterior, on hi ha també figures humanes de proporcions amples i arbres, i un altre al Museu Arqueològic Provincial de Còrdova, també decorat amb figures humanes de proporcions amples i amb una soga rellevada a la part superior. Per a qualificar aquests sarcòfacs de visigods, Kingsley Porter ha procedit amb un criteri d'exclusió, o sigui comparant-los amb mostres dels diferents arts a què podrien pertànyer: paleo-cristià, bizantí, alarb, mossàrab, criteri que creiem el més encertat, car fins ara no podem fixar el conjunt de característiques de l'escultura visigòtica i en canvi ens són ben coneguts els trets d'aquells altres estils. En presentar aquests sarcòfacs les figures humanes de proporcions amples, fa que siguin un compromís entre l'escultura ibèrica i la romànica pirenaica del segle XI.

A la província de Zamora hi ha l'església de Sant Pedro la Nave, que ha estat qualificada de visigòtica per la majoria dels arqueòlegs; en ella hi ha capitells derivats del corinti, impostes decorades amb serpentes perlades, raïms, estruços picant fruites, rostres humans, cercles, molts dels quals són replets de cordatge, asters de sis raigs corbats, estrelles de sis raigs formats per arcs de cercle, asters de vuit

(1) Tracten d'aquest relleu: "Bulletin Monumental", 1868, pàg. 121; *Congrès archéologique du midi*, 1867, pàg. 81, i "Revue archéologique", 1903, tom II, pàg. 296, article *Le musée chrétien dans la chapelle de Saint Louis*, per Salomon Reinach.

(2) Vegi's figura en Bol. de la Soc. Espa. de Excs., 1905, pàg. 24.

(3) *La escultura románica en España*, pàg. 50., vol. 1, edició Panteon-Gili.

pètals refosos, creus patades, un home molt espatllut proveït d'una llança, quadrats amb rectes diagonals inscrites i amb quatre rectes creuades, asters de dotze raigs refundits, centaures, serpentines dobles, serpentines triples amb la tija central perlada, galls dindis, cigonyes escurant-se la pota, flors de lli i estrelles de dotze raigs. Moltes de les creus patades tenen el cap dels braços corbat endins. També hi ha els següents capitells: un amb un home que aguantava una barca en la qual hi ha una creueta entre dues flors de lli; un altre amb una cara d'home barbut; un altre amb dos aus picant un raïm; un capitell amb l'escena del sacrifici d'Isaac; un altre amb aus acolades amb el cap girat enrera i picant un raïm; un altre amb serpentines senzilles, quadradets inscrivint dues ratlles rectes diagonals i una arqueria, i un altre amb Daniel entre els lleons, una faixa amb inscripció i raïms a sobre i més amunt una serpentina amb galls dindis picant.

A Quintanilla de las Viñas, poblat de 225 habitants, situat prop del riu Sant Joan, afluent de l'Arlanza, a tres quilòmetres del cap del seu municipi, Mambrillas de Lara, a 17 de Salas, o sigui el seu cap de partit, i a 37 de Burgos, que és el de la província, en direcció S. E., hi ha una altra església, que també molts arqueòlegs tenen per visigòtica. Els relleus d'aquesta església, pulcrament reproduïts, figuraren a l'Exposició Universal de Barcelona del 1929.

El primer que va fer fixar l'atenció dels arqueòlegs sobre l'ermita de Quintanilla de las Viñas va ésser l'erudit burgalès Josep Lluís Montaverde, i el primer article que se'n va publicar fou de Lluís Huidobro al "Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos de Burgos". També va publicar un article sobre "La ermita de Quintanilla de las Viñas. Importancia artística e histórica de sus fajas decorativas" al "Anuario Eclesiástico" de Burgos de l'any 1928, Vicenç Alvarez.

Kingsley Porter en la seva obra "La escultura románica en España" (Editorial Panteon, vol. I, pàg. 53) la hi esmenta i la considera obra del segle x i, per tant, posterior a la reconquesta de Castella la Vella. Ricard d'Orueta, el 1928, va publicar un article a "Archivo Español de Arte y Arqueología" (pàg. 178) on descriu aquesta ermita i els seus relleus, i la declara obra visigòtica, del segle vii.

Aquest monument és de planta basilical amb creuer, amb la capella major de planta quadrada a la qual precedeix un arc triomfal de ferradura. Es riquíssim de decoració rellevada. Per l'exterior corren dues faixes de relleus en la part que correspon al creuer i a la capella major. L'arc triomfal de la capella major té la figura de Jesús a la part superior i per les dovelles corre una serpentina amb tiges despreses i acabades en raïm, fulles de cinc o de sis seccions o en galls dindis. Aquest arc està sostingut per dues columnes sense capitell, però amb una imposta a sobre de cada una amb les representacions del sol i de la lluna tancades dintre clípeu de dues tiges sostinguts per dos àngels. Hi ha, encara, alguns carreus caiguts i d'altres d'empotrats en una reconstrucció a la part occidental, decorats també amb relleus. Les faixes

1

2

3

4

5

1. Relleu de Quintanilla de las Viñas, amb la representació del sol i la inscripció que data el monument.—2. Idem, amb monogrames i asters.—3. Sepulcre visigòtic de Briviesca.—4. Relleu de Quintanilla de las Viñas amb raïms i asters.—5. Sepulcre visigòtic d'Idaci, a la catedral d'Oviedo

1

2

3

1. Porta de Sant Pau del Camp: imposta de l'esquerra.—2. Idem. Dintell amb inscripció que data el monument.—3. Idem. Imposta de la dreta

exterioris contenen serpentine junyides en algun lloc per una petxina i amb els alvèols plens de tiges rematades amb fulles de cinc segments o amb raïms i cercles enllaçats. Entremig de dues serpentine hi ha també un arbre estilitzat de vuit fulles. Els cercles enllaçats són soguejats i inscriuen paons, arbres de diferents dibuixos (n'hi ha amb palmetes de factura visigòtica com la de la Garriga), ceps dels quals pengen dos raïms, lleons que estan corrent, estruços, tres monogrames i estrelles de sis raigs formades per semicercles i de cos soguejat. En altres carreus hi ha les representacions de Jesús i de la Verge sostingudes per àngels (Jesús i un dels àngels que el sosté porten una creu patada) i també n'hi ha amb altres bustos. En els clipeus de les impostes de l'arc triomfal hi ha les paraules: Sol i Luna, i a la part superior de la en què està representat el Sol hi ha la següent inscripció en lletres d'igual caràcter que les que diuen Sol i Luna:

OC EXIGUUM EXIGUA OFERO FLAMMOLA VOTUM D.

Com que les columnetes de l'arc triomfal no tenen capitell, en fan l'ofici les impostes, i així queda una mena de capitell cúbic. El tallat dels relleus és sec i igual al dels fragments mossàrabs que es conserven.

Ja havem vist que hi ha uns arqueòlegs que tenen Quintanilla de las Viñas com a obra visigòtica, i d'altres, com a obra mossàrab, i com que passa el mateix amb San Pedro de la Nave, els relleus del qual tenen gran semblança amb els de l'església de la província de Burgos en el relleu i proporcions i, principalment, en la figura del que a San Pedro de la Nave porta la creu i la capseta, en la grandària dels caps, en els pentinats i en els vestits i molts temes són comuns en ambdós monuments, els estudiarem conjuntament, tot mirant de resoldre el problema de llur datació.

La semblança entre la decoració rellevada dels dos monuments és tal, que allò que es resolgui per a l'un, s'ha de dir també de l'altre.

A Quintanilla de las Viñas hi ha la inscripció que havem transcrit. En ella es fa referència a una tal Flammola. Doncs, bé; consta documentalment l'existència de dues persones d'aquest nom en terres de Burgos (1). L'una apareix en documents dels anys 912 i 929, era esposa del comte Gundesalvo Téllez, de la família de Fernán González, i tenia un fill anomenat Ramir. L'altra era de mitjans del segle xi i no és fàcil que a ella es refereixi la inscripció.

Orueta, volent fugir de la datació que aquesta inscripció dóna a l'ermita diu que fou agregada posteriorment. Això ens recorda el que va passar amb la llinda de Sant Genís les Fonts. Els arqueòlegs francesos, que no volien reconèixer una ascendència catalana a l'escultura romànica, deien que el relleu havia estat obrat en un bloc que ja feia cent anys que tenia la inscripció. Lasteyrie i Brutails varen demostrar que, per totes les seves característiques, el relleu era contemporani de

(1) P. Luciano Serrano: *Cartulario de San Pedro de Arlanza*, 1925, pàg. 10, 26, 18, 66 i 11.

la inscripció. Orueta en fer la seva afirmació ha prescindit que la franja en què es troba la inscripció no ha estat rebaixada per a marcar-hi els dos filets que rodegen aquesta imposta i la de l'altra banda de l'arc triomfal i que els caràcters epigràfics són els mateixos que els de les paraules Sol i Luna que figuren en els clípeus. Cas d'admetre la teoria d'Orueta hauríem d'admetre també que el fons dels clípeus fou refós en data posterior, a fi d'inscriure-hi les paraules: Sol i Luna, la qual cosa creiem molt aventurada.

Tenim una inscripció que ens data ensems les esglésies de Quintanilla de las Viñas i de San Pedro de la Nave. Per a no donar-li valor seria necessari que tots els caràcters de la construcció i de la decoració fossin incompatibles amb la data donada per ella. Anem a veure si així passa en aquestes dues esglésies castellanes.

Quintanilla de las Viñas és, com havem dit, una església de planta basilical amb creuer i amb la capella major de planta quadrada. En la magnífica obra de Gómez Moreno: "Iglesias Mozárabes españolas" trobem les següents esglésies dels segles ix i x amb planta de basilica amb creuer: San Pedro de Ourosà i San Cebrián de Mazote, i amb la capella major amb planta quadrada aquestes altres: Santa Maria de Marquet, Santa Maria de Bamba, Santa Maria de Lebeña i Sant Romà de Moroso.

Tant a San Pedro la Nave com a Quintanilla de las Viñas hi ha a l'entrada del presbiteri un arc triomfal de ferradura. Potser en la datació dels arcs de ferradura està el veritable origen de la diferent datació que els arqueòlegs fan d'alguns monuments, fent-los els uns visigòtics i, per tant, anteriors a la reconquesta, i els altres, mossàrabs, o sigui, dels primers segles posteriors.

Menéndez Pelayo va ésser el primer a sentar la teoria que Espanya poc devia a la cultura alarb i sí molt a la visigòtica, la qual, refugiada a França, va donar lloc al renaixement carolingi. Pérez Villamil va desenrotllar aquesta teoria en el terreny de les arts plàstiques, i fa ja alguns anys Gómez Moreno va publicar a la revista "Cultura española" un article titulat *Excursión a través del arco de herradura*, a conseqüència del qual es varen donar com a visigòds molts dels arcs de ferradura escampats pel nord de la península. Després, Dieulafoy ha fet estudis als monuments en què hi ha els arcs de ferradura reputats de visigòtics i, sobretot, a l'ermita de Sant Joan de Banyos on va descobrir construccions de dues dates diferents, i l'opinió general dels arqueòlegs ha tornat a ésser la que l'arc de ferradura, el mateix que molts altres elements artístics, emprats pels cristians espanyols abans de la introducció de l'art romànic, són d'origen alarb i foren introduïts pels mossàrabs o rabatins fugitius de les persecucions que contra d'ells desencadenaven els musulmans fanàtics quan a Còrdova s'empraven del poder.

Nosaltres, ja abans de fer-se públiques les teories de Dieulafoy, vam dubtar de l'ascendència visigoda de l'església zamorana de San

Pedro de la Nave, i de l'arc de ferradura del presbiteri, en veure la igualtat de temes entre les impostes que sostenen aquest arc i les de la nostra porta de Sant Pau del Camp, que està ben datada a principis del segle x.

Anem ara a altres elements.

A San Pedro la Nave hi ha capitells gairebé iguals als de la nostra església de Sant Pere de les Puelles, document ben datat a finals del segle x.

Ja havem vist que hi ha serpentine als fragments de pluteus de Saragossa publicats per Gómez Moreno (làmina x, lloc citat) y al fragment del Museu d'Orense procedent de Liño, relleus tots ells posteriors a la reconquesta. Tant a San Pedro de la Nave com a Quintanilla de las Viñas estan reproduïts raimos amb profusió, la qual cosa també es veu a Sant Miquel d'Escalada. La cara que hi ha en una imposta de San Pedro de la Nave s'assembla molt a la d'una altra imposta de Sant Pere de les Puelles, de Barcelona.

Els cordatges ja apareixen en l'art espanyol pre-romà i segueixen en el visigòtic, però perduren fins a l'albada del romànic i els veiem al dintell i a les impostes de Sant Pau del Camp, en una imposta de Sant Pere de les Puelles, a les finestres de Valdediós, a la gelosia de Vilardeveyo, a la finestra de Bedriñana, a la de Sant Pedro de Rocas i en un fragment decoratiu del museu d'Orense, procedent de Liño (1).

L'estrella de sis raigs formats per arcs de cercle és un tema decoratiu provinent en l'alta edat mitjana, segons els uns, de l'art ibèric que va quedar endormiscat quan la dominació romana i, segons altres, de l'estil bizantí, però que perdura fins a la introducció de l'art romànic. Així el veiem a Peñalba, en un fragment de sarcòfac de Tarragona, al sepulcre de Pons a les impostes de Sant Pau del Camp, a la pedra de Gurb, a Sant Salvador de Palaz del Rey, a la solera (de fusta) de la caixeta reliquiari d'Astorga (2), i la làpida de San Adrián de Boñar (3) datada l'any 1030. La flor de vuit pètals inscrita en cercle, la veiem als sepulcres mossàrabs de Gualter i de Cervera, i les estrelles torses o de raigs curvilinis posats en disposició rotativa, al cibori italià de Cividale.

La creu patada que hi ha als frisos de San Pedro la Nave i que porta la figura de Jesús i un dels àngels que li fa costat no es pot considerar motiu de datació perquè s'inicia la seva figuració en els primers temps del Cristianisme i perdura fins als nostres temps. A pesar d'això havem de notar que la de braços refosos i acabats en corbes reentrants, que es veu als frisos de San Pedro la Nave, decora també l'altar de l'església asturiana de Santa Cristina de Lena.

(1) Vegeu figures d'aquests darrers fragments, en Gómez Moreno: lloc citat, figures: 33 a 36, 40, 41, 50 i 66. Els cordatges de la imposta esquerra de Sant Pau del Camp ens han servit per a catalogar aquest fragment a la mateixa data que el dintell que porta una inscripció que la fixa.

(2) Gómez Moreno: lloc citat, figura 208.

(3) Idem, id., figura 72.

En dos frisos, a la faixa de sobre una porta, a sobre els capitells d'un finestralet i en un capitell de San Pedro la Nave hi ha motius rectilinis molt semblants als que decoren el lampadari del Museu de Barcelona, que en una altra ocasió ja vam demostrar que era mossàrab (1).

Tant a San Pedro la Nave com a Quintanilla de las Viñas hi ha, figurats, paons, animal que també es veu en el sepulcre mossàrab català de Gualter, i aquest és un tema molt freqüent en l'art alarb.

Les aus picant raïms que veiem a San Pedro la Nave es troben també a l'església lleonesa de Sant Miquel d'Escalada, posterior a la reconquesta, al dir de tots els arqueòlegs.

Es cert que al capitell visigòtic del Museu d'Arqueologia de Barcelona, procedent de l'església de Sant Just i Pastor, hi ha uns monogrames, però aquests han estat identificats amb els que figuren en el revers d'una moneda d'Egica i Witiza, encunyada a la nostra ciutat; i els que hi ha en les faixes de l'exterior de Quintanilla de las Viñas no han pogut identificar-se amb cap dels que, indicant la ceca, es posaven al revers de les monedes visigòtiques que en l'anvers tenien les cares de dos reis. Kingsley Porter (2) suposa que dos dels monogrames de Quintanilla de las Viñas pertanyen a Fernan González i a Ranimir, fill de la Flammola, fundadora de la casa. A més d'aquests dos monogrames a Quintanilla de las Viñas n'hi ha un altre encara de més difícil lectura.

Les columnes de l'arc triomfal del presbiteri amb capitell cúbic com a Quintanilla de las Viñas es veuen en esglésies d'art asturià com a San Miquel de Lino.

El tema dels cercles enllaçats amb una figura en els alvèols, el veiem en l'art alarb molt prodigat i en terres cristianes a Sant Pere de les Puèlles de Barcelona i a Sant Miquel d'Escalada (3).

Trobem lleons a la pedra de Gurb i en una altra pedra del Museu d'Oviedo, però s'ha d'advertir que són estilitzadíssims i de factura molt més bàrbara que els incrits en medallons que es veuen en les faixes de l'exterior de Quintanilla de las Viñas.

De tot això podem concloure que tant San Pedro la Nave com Quintanilla de las Viñas són obres posteriors a la reconquesta i segurament del segle x.

En quant a imatgeria visigòtica, no coneixem cap exemplar. Com a tal es catalogava una imatge de Sant Joan Baptista que hi havia a l'ermita del seu patrocini a Baños, però mirada millor la cosa s'ha vist que tenia tots els caràcters del segle xiv i que l'única raó per a donar-lo com a visigòtic, era trobar-se en una ermita que es suposava d'aquell estil, la qual cosa Dieulafoy també ha tirat per terra, com havem vist més amunt. A part d'això, tant els arrians, com els catòlics d'aquells

(1) "Butlletí dels Museus d'Arts de Barcelona", 1936, pàg. 161.

(2) Lloc citat.

(3) Vegeu figura en Gómez Moreno: obra citada, làmina LII.

temps, no eren amics de les imatges. De tot això exposat, podem deduir les següents conclusions sobre l'escultura visigòtica:

1.ª Els únics monuments escultòrics que ara per ara podem donar com a obrats en temps de la dominació visigòtica a Espanya són la columna del Vernet, els sepulcres del Museu de Burgos i el del Museu de Còrdova, i

2.ª Que donat l'escàs nombre de monuments indubtables, fins i tant que la sèrie no sigui més còpiosa, s'haurà de procedir per exclusió a la catalogació dels monuments en aquest grup.

F. DURAN I CANYAMERES

Barcelona, juny del 1937.

FIGURES DE RETAULE

ELS JUTGES D'ARBOREA

SABEM que Beatriu de Bas s'emmaridà amb Ponç Hug de Cervera.

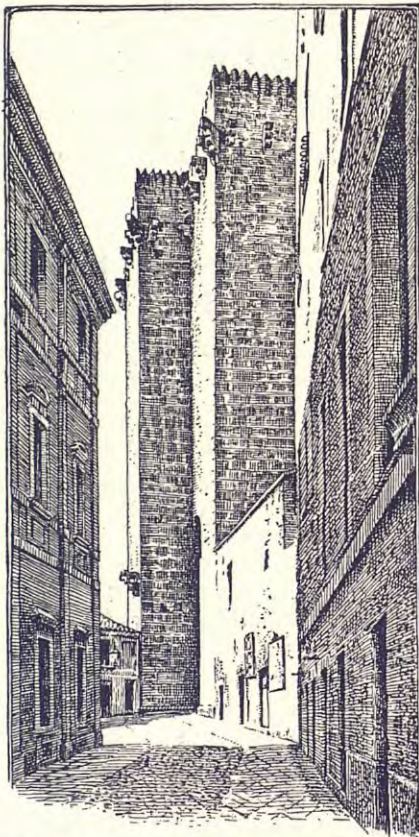
Aquest personatge era fill de Dalmau i Adela i nét de Dalmau i Arsenda, vescomtes del Berguedà, feudataris dels comtes de Cerdanya. Es comprèn que les relacions entre Ponç Hug i Beatriu varen iniciar-se en la cort de Cerdanya, on hem vist figurar a Bernat Isarn, avi patern de Beatriu, com un dels principals cavallers. Ponç Hug heretà del seu pare, fadrister de la citada casa vescomtal, els castells de Castellfolit de Riubregós, Vasel, Ferran i Mala-cara ultra diversos feus de Cervera (1). Per defunció de Pere Udaldar el 1127, essent encara infant, pertocaren els drets de la casa de Bas al fill gran de Beatriu, Pere de Cervera, el qual va traspassar, essent fadrí, entre els anys 1138 i 1141, i el succeí el seu germà Ponç.

Senyor d'importants feus, Ponç de Cervera es veia obligat tot sovint a fer acte de presència al palau comtal de Barcelona i allí va conèixer i entaular relacions amb Almodis, filla de Ramon Berenguer III i germana de l'aleshores comte Ramon Berenguer IV. La bona presència del jove cavaller captivà la illustre dama i, malgrat l'oposició del seu germà el comte, el qual segurament ambicionava per a Almodis més alt esdevenidor, la noble parella mantingué el seu amor en el secret més pregon fins que, perduda l'esperança d'aconseguir el permís per a portar endavant les noces, Ponç de Cervera, que posseïa el caràcter resolut i altiu de la seva nissaga, sense parar esment en les conseqüències que semblant fet podia reportar-li, raptà furtivament i per la violència del propi palau comtal la seva estimada i es casà secre-

(1) Arx. de la Batllia General de Catalunya, avui a l'Arx. de la Cor. d'Aragó. *Liber Feudorum Cervariae et Tarraegae*, classe 1.ª, B, 3, foli LIIII, verso, doc. sense datar. — A 8 de juliol del 1622, la senyora Angela Sabater i Sescomes, esposa del noble senyor Baptista Sabater, veïna de Castellfolit de Riubregós, presta homenatge a la Corona pel castell, lloc i terme de Mala-cara, situat a la vegueria de Cervera. (Arx. de la Batllia General, *Investiturarum*, vol. III, classe 1.ª, C, 8.)

tament amb ella. Deuria tenir lloc aquest fet l'any 1147 o poc abans, car el 15 de març del 1148 es troben els esposos Ponç i Almodis fent donació als templers dels masos "Rovira", "Selva de Freixenet" i el de "Berenguer Constanci", tots ells situats al terme de Castellfollit (1), el qual castell posseïa en domini directe. Pel testament que

Torre de l'elefant, a Càller (Cagliari), (Sardenya). La ciutat de Càller, degut als compromisos d'Hug III d'Arborea (besnet de Pere II, darrer jutge d'Arborea, vescomte de Bas), fou conquerida als Pisans per l'infant Alfons, fill de Jaume II, l'any 1324

atorgà en Ponç el 21 d'abril del mateix any, en el qual encara es titula "vescomte de Besalú", sabem que llavors ja posseïa el primer fruit dels seus fervents amors, la gentil Agalbursa, que tan amplex horitzons havia d'oferir a la casa de Bas i a la corona d'Aragó (2). La naixença d'aquesta noia retornà a ben se-gur la pau familiar, esmenant públicament en Ponç l'ofensa que havia fet al seu cunyat i li donà en franc alou, el 7 de setembre del 1148, el castell de Castellfollit, preuada força que li fou concedida en feu el mateix dia, prestant en Ponç homenatge de fidelitat al conte de Barcelona (3).

Ponç de Cervera morí molt jove, deixant d'Almodis, ultra la citada Agalbursa, quatre fills més: Hug, l'hereu, Ponç, Berenguer i Gaia. Agalbursa fou donada en matrimoni a Parason o Barison, jutge d'Arborea, vidu en primeres nocces de Pelegrina de Lacon, el qual signà carta de donació *propter nupcias* el primer de novembre del 1158, assignant a la seva futura esposa els territoris o *curtes* anomenats *Bidunii*, *Sancti Theodori* i *Orratili* amb llurs pertinences, drets, esclaus,

etcétera (4). El casament tingué lloc l'any següent, i el vescomte Hug acompanyà la seva germana a Sardenya. Allí sembla que va entaular

(1) Arx. de la Cor. d'Aragó. Pergami 223 del comte Ramon Berenguer IV.

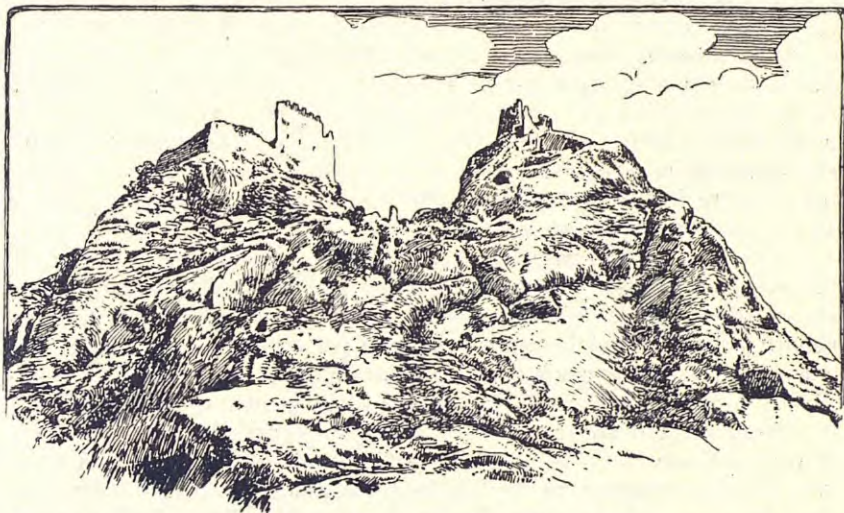
(2) Arx. de "Can Guitart", de Manresa. Còpia facilitada pel caríssim amic senyor Josep Danés i Torras. En aquest document se'ns dona a conèixer altres dos fills de Ponç Hug i Beatriu de Bas, anomenats Ramon i Benet.

(3) Arx. de la Corona d'Aragó. Llibre dels feus, foli CXCXVII.

(4) Arx. de la Corona d'Aragó. Pergami 314 de Ramon Berenguer IV.

relacions amb la filla del jutge de Torre. De retorn a Catalunya, Hug nomenà lloctinent del vescomtat de Bas el seu germà Ponç, casat amb Marquesa i pare de Pere de Cervera. De nou a Sardenya l'any 1179 o 1180 es deuria casar amb la ja citada damisella; morí el 1185 —any del traspàs de Barison— i deixà el vescomtat de Bas al seu fill Hug, conegut per "Ponçet" i també per "Hug Ponçet", sota la curadòria del seu oncle Ramon de Torroja fins que va contreure matrimoni amb

Castell d'Aiguafreda, a Sardenya. Una altra possessió dels pisans, conquerida per l'infant Alfons tot seguit de preses les ciutats de Càller i Esglèsies

Preciosa de Lacon, d'illustre família sarda. En morir Agalbursa, Hug heretà els béns de la seva tia àdhuc les tres *curtes* citades anteriorment, restant senyor de bona part de l'Arborea.

Ponç de Cervera, que, com ja he dit, era lloctinent del vescomte de Bas, va morir l'any 1195 i llavors el vescomte Hug, agraït dels serveis que li havia prestat durant la minoritat el seu oncle Ramon, designà per a ocupar la vacant Hug de Torroja. Aquest nomenament molestà en gran manera el seu altre cosí Pere de Cervera, el qual es va considerar preterit en dret, i per tal motiu promogué una llarga sèrie de qüestions i demandes a Hug, que, obligat per la precària situació econòmica en què es trobava i per la necessitat de passar a Sardenya, on tenia per rival en Pere, hereu de Barison i la seva primera esposa, signà pau i concòrdia amb el seu cosí de Bas, l'any 1199, concedint-li diversos feus (1).

Monsalvatge, en formar la genealogia dels vescomtes de Bas, inclou com a tals Ponç (pare de Pere de Cervera) i Hug de Torroja (2),

(1) Arx. de la Corona d'Aragó. Pergami 63 de Pere I (II d'Aragó).

(2) F. Monsalvatge: *Vallfogona*, pàg. 62.

i en Miret i Sans, seguint el citat autor, cau en el mateix confusio-nisme i presenta els citats cavallers com usurpadors del vescomtat (1), afirmació gratuïta i mancada de proves documentals.

Hug de Torroja, lloctinent d'Hug de Bas, féu també de curador del fill d'aquest, Pere. Atorgà testament el 6 d'agost del 1219 a favor de la seva germana Eldiarda, casada amb Ramon de Palau, a la qual va llegar tots els seus drets en el territori de Bas, volent que els cavallers i altres homes del vescomtat li prestessin homenatge, salvant, però, la fidelitat deguda al seu senyor Pere de Bas (2). Hug de Torroja va morir a Marsella l'any 1221, i restà tutora del menor Pere la noble Eldiarda, segons és de veure en un conveni signat al castell del Mayol, el 12 de maig del 1224, per fra Berenguer, prior de Riudaura, i la noble dama "tutora de Pere, vescomte de Bas", pel qual "eximeix els homes de la vila i vall de Riudaura dels serveis d'host i cavalcada pel dit Pere i els seus successors en el vescomtat"; cobrà per aquesta firma 380 sous barcelonesos (3).

Miret i Sans, que va creure plenament en la usurpació del vescomtat, afegeix: "Potser acusam injustament a Hug de Torroja i a Ponç II; algunes vegades els senyors es veien precisats a empenyorar o vendre a carta de gràcia el seu patrimoni per obtenir promptament una quantitat de moneda per a la guerra o per a altres necessitats, i el comprador o creditor prenia el títol del senyoriu mentre que durava l'empenyorament. No havem trobat, però, cap rastre de cosa semblant, respecte del vescomtat de Bas en aquell temps" (4). I no obstant existeix l'empenyorament de les rendes vescomtals en temps d'Hug de Bas, essent aquesta i no cap altra la raó d'usar en Ponç de Cervera el títol que de dret corresponia al jutge d'Arborea. No crec allunyar-me de la realitat en dir que Hug de Torroja deuria sol·licitar la lloctinència del vescomtat al seu cosí, el qual, desitjant complaure'l pels reiterats favors rebuts del seu pare, aconseguí de Guillem de Crexells la quantitat necessària per a recuperar d'en Ponç les rendes empenyorades, essent fiadors de n'Hug de Bas el propi Torroja i altres feudataris del vescomtat. Corrobora això que dic la venda que féu el 2 de desembre del 1234 la senyora Raimunda, vescomtessa de Castelnou, el seu marit Guillem i fills Gauzbert Dalmau, Guillem i Saurina a favor de fra Ramon de la Bisbal, abat de Sant Joan de les Abadesses de "aquella penyora que Guillem de Crexell —difunt pare de la vescomtessa— creditava sobre les rendes del vescomte de Bas àdhuc sobre les d'Hug de Torroja i altres prohoms", pel preu de 30.000 sous barcelonesos (5). Pel que pertoca a Hug de Torroja he de manifestar que no va usar mai el títol; per la igualtat de nom amb el

(1) J. Miret i Sans: *Los vescontes de Bas en la illa de Sardenya*, pàgines 30, 31, 33 i 34.

(2) Arx. de la Corona d'Aragó. Pergami 111 de Jaume I.

(3) F. Monsalvatge: *Colección Diplomática*, vol. XII, pàgines 100 i 101.

(4) J. Miret i Sans: *Los vescontes de Bas en la illa de Sardenya*, pàg. 34.

(5) Arxiu de la Corona d'Aragó. Pergami 505 de Jaume I.

vescomte de Bas, Miret i Sans confon els dos personatges. Altrament, el propi Hug de Torroja, en atorgar testament, reconeix Pere, fill d'Hug de Bas, pel seu senyor.

Eldiarda de Torroja va fer donació de la lloctinència de Bas a favor del seu fill Simó de Palau el 25 d'agost del 1232 en contreure aquest matrimoni amb Gueraua d'Anglerola. Simó es titulà "lloctinent de Pere, vescomte de Bas" en la promesa feta a fra Ramon, abat de Sant Joan de les Abadesses, el 2 de desembre del 1240, de respectar tots els convenis, paus i concòrdies que foren estipulats entre el vescomte Udalard i Ramon Ponç de Malany, la seva esposa i fill Berenguer amb un antic abat del monestir (1). Però en la donació que féu al propi abat de les muntanyes de Malany i Laiers, el 27 de juliol del 1243, signa ja com a vescomte de Bas (2). Com passà el patrimoni de Bas als senyors de Palau? Cercant suara dades per a l'història de la comarca olotina he trobat el text d'una informació sobre els feus de Bas, feta en temps del rei Jaume II, on consten les següents interessants manifestacions:

"Certa cosa és que el jutge D'arborea dona lo vescomtat de Bas an Simon de Palau / e el senyor Rey en Jacme de bona memoria avi del senyor Rey en Jacme ara regnant confirma lo dit vescomtat an Simon de Palau / e el dit Simon de Palau regonech lo dit vescomtat de Bas tenir per lo dit senyor Rey en Jacme. E encara la forsa des Maylol e el castell de Malany / e el castell de Castlar e el castell de Castell follit e el castell de Munt ros e el castell de Beuda. E la dita carta de la senyoria e la regonexensa dels dits feus es en lo registre del sobre dit Rey en Jacme. E fo feta en lany que hom comptava. M.CC.XLI. an mes ho menys..." (3).

Com podeu veure, no ha estat el meu propòsit fer un història dels jutges de l'Arborea, sinó simplement aclarir i rectificar certs punts, fins avui confusos, de llur actuació en terres de Bas. No mancarà ocasió de dir quelcom més d'aquests vescomtes i llurs familiars en relació a la història d'Olot.

FRANCESC CAULA

(*Dibuixos de l'autor*)

NOTA. — En el meu anterior article "Udalard i Ermessenda" (vegeu núm. 505), en descriure la divisa dels vescomtes de Bas, deixàrem de consignar que les tres càbries són de guèlla. I en la nota (1) de la pàgina 135, on diu vol. CI de la *Colección Diplomática* d'en Monsalvatge, ha de dir vol. XI.

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó. Pergami 781 de Jaume I.

(2) Arx. de la Corona d'Aragó. Pergami 921 de Jaume I.

(3) Arx. de la Batllia General. *Feudorum Vicariarum Gerundae et Bisulduni*, classe 1.ª, B, 14, foli XXV i *Pro Feudis Barcinonae et aliis*, classe 1.ª, B, 2, foli LXVI verso.

CRÒNICA

ARXIU DOCUMENTAL DEL CENTRE.—

Amb motiu de procedir-se a classificar i arxivar els papers en poder del CENTRE que fan referència a la fundació i a les primeres activitats excursionistes de les nostres predecessores *Associació Catalanista d'Excursions Científiques* i *Associació Catalana d'Excursions* agraïrem als nostres consocis i a totes les persones amigues que conservin algun document o simple nota relacionada amb aquell període que ens la vulguin cedir per completar l'esmentat Arxiu.

Essent força incompleta la documentació coneguda actualment esperem, d'una manera especial dels socis antics de la casa, que voldran completar-la amb les seves aportacions.

COL·LECCIÓ DE SEGELLS MUNICIPALS DE CATALUNYA. — El CENTRE posseïa un nombrós arxipleg de segells estampats, la porció major del qual formava part de la biblioteca de Juli Vintró, donada al CENTRE per la seva vídua.

Durant prop d'un any s'ha treballat a identificar-los i a ordenar-los per fer-ne una col·lecció. L'obra està gairebé acabada; uns milers de segells disposats alfabèticament per municipis, omplenen divuit cedularis. Només el fulleigament d'aquesta col·lecció donarà agradables sorpreses a qui s'hi entretengui. Són abundosos els segells d'un gravat graciós o pueril. Hi ha tot un estudi a fer en aquest aspecte popular de la sigil·lografia. Tant de bo que els nostres consocis puguin ajudar-nos amb noves aportacions a completar aquesta col·lecció sigil·logràfica del CENTRE, i les altres que s'estan preparant de segells parroquials i d'altres entitats.

COL·LECCIÓ DE FULLS POPULARS DEL CENTRE. — El nostre consoci Dr. Roig i Punyed, goigista, ha tingut l'atenció d'ordenar i classificar els papers populars de la Secció d'Imatgeria de la Biblioteca del CENTRE. Des d'ara les persones que vulguin consultar la col·lecció poden fer-ho amb més facilitat i profit que abans. No cal dir com agraïm el treball realitzat pel Dr. Roig i Punyed.

Aquesta "mise au point" ens permet d'adreçar-nos als nostres consocis que tinguin fulls d'aquesta mena perquè ens ajudin a augmentar la nostra col·lecció, ja sigui amb donatius ja amb duplicats o per intercanvi.

ELS PERILLS DELS BOSCOS. — Hem vist un cartell publicat per la Conselleria d'Agricultura per tal de cridar l'atenció de la gent que surt al camp sobre la cura amb què s'ha de fer foc a fi d'evitar els incendis de boscos. La intenció és ben plausible i el tema ha estat tractat molt suggestivament pel cartellista Mora. El cartell nominalment és adreçat als excursionistes, per bé que els que fugen del foc que han encès són uns "arrossaires". És evident que l'autor s'ha trobat amb la manca d'una denominació apropiada per a certa gent que surt a fora només a menjar i fer barrila; gent que com que no sent admiració per les belleses naturals es comporta d'una manera desaturada i barroera. Per tal que no hi hagués confusió conceptual amb els excursionistes, nosaltres voldríem que a aquella gent se'ls aplicués el nom d'arrossaires. Així evitariem que el nom d'excursionistes pogués quedar en entredit per la conducta d'aquests arrossaires, com

ara podria succeir amb el susdit cartell i com ha passat en altres ocasions amb solts i articles periodístics.

Altrament aquesta propaganda per la defensa dels boscos és ben oportuna, i potser caldria ampliar-la a altres aspectes. No sols corren ara el perill del foc, sinó també el de la talla subreptícia i abusiva. La carestia de fusta, de carbó i de llenya pot conduir a una devastació forestal irreparable si els organismes oficials pertinents no actuen amb rapidesa i eficàcia. Les destrals treballen sense control i no pas sola-

ment a les comarques allunyades de la capital, sinó a les més pròximes, a les portes de Barcelona. El risc no és solament per a la bellesa del paisatge, sinó també per al patrimoni forestal, riquesa de Catalunya, costosa de refer-se.

OBITUARI. — Victima d'un accident d'automòbil ha mort en plena joventut el nostre consoci Dr. Francesc Fontserè i Marroig. Trametem a la seva família el nostre condol més sentit, i especialment al seu pare, el Dr. Eduard Fontserè, per aquesta pèrdua irreparable.

BIBLIOGRAFIA

LLUÍS RODÉS, S. J. — *¿Influye la Luna en el Tiempo? Estudio Estadístico*. — (Memorias del Observatorio del Ebro, núm. 7). — Tortosa, 1937.

En un opuscle de 36 X LXXII pàgines l'eminent meteoròleg i astrònom tracta de dilucidar el que hi hagi de veridic en la creença popular de la influència de la Lluna en les manifestacions climàtiques de la Terra. El tema per a un home de ciència és apassionador. La persistència multisecular de la idea que amb un canvi de lluna variarà el temps, per a un investigador era un esperonament a cercar el que hi hagués de certitud o d'incertitud en aquesta creença. L'autor s'ha posat a la tasca investigadora a través de les dades aplegades en un període llarg de temps, període que no baixa de vint anys i en algunes comprovacions arriba a la trentena. La investigació és feta a base de les estadístiques meteorològiques obtingudes amb les observacions realitzades a l'Observatori de l'Ebre (Roquetes-Tortosa) regentat per l'autor. Es tracta, doncs, d'un estudi local; no obstant quan per a con-

trolar apreciacions que l'excessiva localització podia desvalorar, Lluís Rodés ha recorregut a dades equivalents d'altres observatoris.

Es tracta d'un treball minuciós. I no ho diem solament pel fet que les pàgines estadístiques dels fascicles doblen les de text, sinó perquè aquestes dades numèriques són el resultat de milers i milers d'operacions fetes amb dades obtingudes metòdicament i diàriament a través de dues o tres dècades.

Bo i operant amb aquestes dades, amb esperit de meticulosa crítica científica, l'autor va cercant quina pugui ésser la influència lunar sobre la pressió atmosfèrica, la pluviositat, la nuvolositat, els vents i la temperatura. Dels seus estudis conclou que, com ja era de suposar, el nostre satèl·lit no té cap influència específica sobre les pressions i els vents ni sobre les temperatures. En canvi, segons la declinació i la distància lunars, la quantitat de pluja varia favorablement quan la declinació és positiva, quan la distància amb relació a la Terra és menor (peripeu). També resta provada la influència del pas de la Lluna pel

meridià en quant a la distribució horària de la pluja. Aquesta influència es destaca millor si s'apleguen dades d'un període llarg de temps.

Les susdites influències lunars, d'altra part poc remarcables i sense repercussions pràctiques, les explica l'autor pels efectes de les mareas que en ésser més intenses remouen major quantitat de masses d'aire de diferent temperatura i en barrejar aquestes afavoreixen les precipitacions aquoses. "També és possible —afegeix— que hi intervingui, encara que en grau inferior, la major intensitat de la irradiació lunar, ionitzant l'aire i augmentant el nombre de nuclis de condensació."

En canvi, pel que toca a la creença popular que els canvis de Lluna influeixen en els canvis de temps els resultats obtinguts pel Director de l'Observatori de l'Ebre resulten totalment negatius.

Heus ací una aportació valuosa que desfà un xic el contingut meteorològic del nostre folklore del temps; però que, en canvi, ens dóna valors positius d'interrelació selenita i pluviomètrica. Amb tot resta per esbrinar com es pot haver forjat la

creença popular si no existeix una base real per a donar-li naixença i suport. Serà aquesta una qüestió de psicologia col·lectiva?

PAU VILA

BIBLIOTECA

VOLUMS INGRESSATS DARRERAMENT

PER COMPRA

PIBERNAT, SALVADOR. — *Notes històriques del Vallès. Parròquia de Cabanyes*. — Badalona, Gràfiques Harlem, 1936. 93 pàgs.

SOLÀ, FORTIÀ. — *Nostra Senyora de Cabrera* (Monografia històrica). — Barcelona, Edit. Ibèrica, 1915. 142 pàgs.

VALLS-TABERNER, FERRAN. SOLDEVILA, FERRAN. — *Història de Catalunya*. — Barcelona. Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Vols. I-II, 1922-1923.

PER DONATIU

FERNÁNDEZ, FIDEL. — *Sierra Nevada*. — Segona Edició. — Barcelona, Editorial Juventud, 1936 (del Dr. Llagostera).

NOTICIARI

ANDES. — L'expedició austríaca del 1936 a la Cordillera Blanca, dirigida pel doctor Hans Kinzl, professor de Geografia de la Universitat d'Innsbruck, ha estat fructuosa tant des del punt geogràfic com alpi.

Són de remarcar les següents primeres ascensions:

Champara (5.749 m.), efectuat el mes de juny per Arnold Awezzger i Erwin Schneider; Quita Raju (6.100 m.), per Awezzgeri Schnei-

der, el 17 de juny; Pucahirca (6.100 metres), el primer de juliol, per Schneider; Siula (6.350 m), el 28 de juliol, per Awezzgeri i Schneider; Nevado de Rassac (6.100 m.), per E. Schneider, el 8 d'agost.

REFUGI D'ESPINGO. — El dia 10 de juliol fou inaugurat de bell nou el refugi d'Espingo de la Secció dels Pirineus Centrals del Club Alpí Francès, el qual refugi fou destruït temps enrera per una allau.